

Франчук В.І.

доктор економічних наук, професор,
проректор,
Львівський державний університет внутрішніх справ

Шупрудько Н.В.

аспірант кафедри економіки та економічної безпеки,
Львівський державний університет внутрішніх справ

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ФІСКАЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА МОЖЛИВОСТІ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ ДЛЯ ЗМІЦНЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Статтю присвячено дослідженню зарубіжного досвіду фіскального регулювання зовнішньоторговельної діяльності в контексті зміцнення економічної безпеки держави. Розглянуто особливості фіскального регулювання зовнішньоторговельної діяльності в Китаї, Німеччині, Японії, Франції, Великобританії та Італії. Визначено вагомую роль фіскального регулювання у забезпеченні економічної безпеки держави. Зазначено, що найбажанішим результатом проведення фіскальної політики держави у сфері міжнародної торгівлі для більшості країн світу є зростання показника рівня залучення іноземних прямих інвестицій у національну економіку. Подано авторське бачення використання зарубіжного досвіду фіскального регулювання зовнішньоторговельної діяльності в Україні.

Ключові слова: фіскальне регулювання, зовнішньоторговельна діяльність, фіскальні інструменти, міжнародна торгівля, економічна безпека держави.

Вступ. Виникнення складних питань у сфері зовнішньоторговельної діяльності стало однією з ключових проблем на сучасному етапі розвитку економіки України, а її вирішення – пріоритетним завданням держави. Своєю чергою, це потребує значного досвіду у фіскальному регулюванні експортно-імпорتنних операцій і залучення іноземних інвестицій у національну економіку. Досвіду – якого в Україні недостатньо, оскільки ринкова економіка в нашій державі перебуває на стадії постійної модернізації, внаслідок чого знижуються інвестиційна привабливість та конкурентоспроможність вітчизняних товарів і послуг, доступ до сучасних технологій, а отже, рівень національної економічної безпеки.

З огляду на зазначене, вивчення і використання зарубіжного досвіду тих країн, які досягли значних результатів у фіскальному регулюванні зовнішньоторговельної діяльності, є актуальними.

Аналіз останніх наукових досліджень. Дослідженню стану та динаміки зовнішньоторговельної діяльності в різних країнах світу, форм і методів її регулювання приділяється значна увага зарубіжних науковців, таких як Б. Мельнікас [10], П. Баклі, К. Пасс, К. Прескот [9] та ін. Серед українських учених, що досліджують окремі аспекти цього питання, можна виділити В. Новицького [6], В. Мартинюка [5], Д. Лукяненка, А. Поручника [3], Л. Антонюка [1], І. Майбурова [4], Т. Тучака [7], В. Франчука [8]. Незважаючи на наявність наукових праць із проблематики зовнішньоекономічної діяльності, питання її фіскального регулю-

вання, зокрема використання фіскальних інструментів і важелів щодо зовнішньоторговельної діяльності для забезпечення економічної безпеки держави, є недостатньо вивченими.

Мета статті полягає у ґрунтовному аналізі зарубіжного досвіду фіскального регулювання зовнішньоторговельної діяльності та формуванні рекомендацій для використання його в Україні у контексті безпекознавства.

Викладення основного матеріалу. У світі протягом ХХ ст. склалася достатньо розгалужена система важелів експортно-імпортного регулювання, за допомогою яких держави впливають на рівень конкурентоспроможності своїх виробників на внутрішньому та зовнішньому ринках. Для стимулювання експортного виробництва і забезпечення його виробничими ресурсами окремі країни використовують різні механізми: системи спеціальних знижок (Тайвань), компенсації виплаченого мита (Південна Корея), схеми тимчасового безмитного ввезення (Мексика, Марокко), звільнення від мита (Індонезія, Таїланд), а також дають ліцензії на імпорт усіх виробничих ресурсів, якщо виробники експортують виготовлену продукцію (Індонезія, Індія, Туреччина).

Залежно від структурних змін, які відбуваються в економіці, та узгодження різноманітних правил міжнародної торгівлі система регулювання зовнішньоторговельної діяльності постійно вдосконалюється, з'являються нові ефективніші форми і методи фіскального регулювання експортно-імпоротної діяльності.

Проте варто зауважити, що, крім фіскальних важелів впливу, країни світу часто використовують технічні, екологічні, санітарні та фітосанітарні стандарти і вимоги до захисту внутрішнього ринку та прав споживачів від небажаної зовнішньої конкуренції.

Найбажанішим результатом проведення фіскальної політики держави у сфері міжнародної торгівлі для більшості країн світу є зростання показника рівня залучення іноземних прямих інвестицій у національну економіку. У деяких країнах існують обмеження або повна заборона діяльності іноземних інвесторів у деяких секторах економіки, зокрема в транспорті, зв'язку і комунальному господарстві (США, Франція, Німеччина, Великобританія, Італія, Бразилія, Мексика), оборонному комплексі (США, Японія, Франція, Канада, Італія, Китай), атомній енергетиці (США, Японія, Франція, Мексика), банківській сфері (Бразилія, Італія, Канада, Японія), страхуванні (Канада). Зазначені обмеження у стратегічно важливих галузях господарювання існують для захисту економічних інтересів та підвищення рівня економічної безпеки. Що стосується інших сфер економіки, то варто відзначити тенденцію до спрощення процедури залучення прямих іноземних інвестицій. Уряди країн намагаються залучити інвестиції в ті сфери економіки, які, на їхню думку, мають перспективу до подальшого розвитку або, навпаки, відстають від загальних показників господарювання країни. Зокрема, інвестиції залучаються в експорторієнтовані галузі (Гвінея, Індія, Мексика, Сенегал), нові пріоритетні галузі (Малайзія), аграрний сектор (Південна Корея), відсталі райони (Великобританія, Мексика, Італія, Китай), а також для заохочення підприємств здійснювати НДДКР (Великобританія, Мексика, Німеччина, Сінгапур, США, Японія) та створювати нові робочі місця (у більшості країн).

За даними ЮНКТАД, станом на кінець 2017 р. між країнами світу було укладено 3 164 міжнародних інвестиційних угоди, з яких 2 833 – двосторонні; що стосується договорів про вирішення питань щодо подвійного оподаткування, то їх кількість зросла до 3 091 од. [11].

У зарубіжних країнах податкова система, яка функціонує за принципами фіскального федералізму, у результаті переміщення оподатковуваних доходів, майна і власності між окремими адміністративно-територіальними одиницями виникає й у межах однієї держави. Наприклад, близько половини доходів бюджетів штатів у США формують специфічні акцизи й універсальний акциз – податок із продажів. На основі купівельної ціни податок справляють 45 із 50 штатів (окрім Аляски, Делавара, Монтани, Нью-Гемпшира, Орегона). На початок 2017 р. ставки знаходилися в межах від 2,9% (Колорадо) до 8,25% (Каліфорнія). У деяких штатах харчові продукти й ліки оподатковуються за зниженими ставками (1–2,5%).

Паралельно з податком із продажів нараховують за тими ж ставками супутній фіскальний платіж – так званий податок на користування. Цей податок застосовується тоді, коли товари, закуплені, скажімо, резидентом штату Техас за його межами, наприклад у штаті Орегон, де немає податку з продажів, або в штаті Мейн, де ставка податку з продажів становить 5%, тобто нижче, ніж у Техасі (6,25%), використовують у самому Техасі. У такому разі призначення податку на користування – зрівняти умови оподаткування для покупців у певному штаті і продавців за його межами. Завдяки податку на користування мінімізують податкову конкуренцію між штатами і зайвий раз підкреслюють фінансову автономію штатів [7, с. 94].

Розглянемо показники експорту-імпорту по окремих країнах світу в 2018 р.

Сьогодні у функціонуванні фіскального регулювання сенсаційним для світової спільноти є стрімкий розвиток зовнішньоекономічних відносин Китаю, який в останню чверть ХХ ст. показав надзвичайно високі темпи розвитку й наблизився до найпотужніших в економічному плані країн [9, с. 180]. При цьому країна зберігає позитивний баланс у зовнішньоторговельних відносинах і практично повністю контролює ринок Східної Азії та динамічно захоплює ринки Східної Європи, Росії й Америки.

Досягнення таких результатів стало наслідком відкритої зовнішньоекономічної політики, яка була ори-

Таблиця 1

Зовнішньоторговельна діяльність окремих країн (показники за січень-вересень 2018 р.) [2]

Країни за товарною структурою зовнішньої торгівлі за січень-вересень 2018 р.						
Всього, країна походження(призначення)						
	Експорт			Імпорт		
	вартість, тис. дол. США	у % до відп. періоду попер. року	у % до загальн. обсягу	вартість, тис. дол. США	у % до відп. періоду попер. року	у % до загальн. обсягу
Італія	2 006 941,3	117,3	100,0	1 437 974,8	130,3	100,0
Велика Британія	419 930,0	119,9	100,0	639 210,6	110,5	100,0
Німеччина	1 513 628,0	120,5	100,0	4 557 178,0	112,3	100,0
Франція	389 393,1	120,1	100,0	1 074 188,3	93,1	100,0
Китай	1 443 890,7	99,1	100,0	5 229 429,7	129,9	100,0
Японія	173 189,1	102,9	100,0	519 137,2	97,1	100,0
США	797 476,3	131,2	100,0	2 160 016,5	113,4	100,0

Джерело: складено авторами на основі [2]

ентована на розширення економічних зв'язків із зарубіжними партнерами, залучення іноземного капіталу в економіку країни та створення спеціальних економічних зон і відкритих економічних регіонів. Зі вступом до СОТ зовнішньоекономічна політика Китаю стає ще більш ліберальною, що виявляється у зниженні тарифних і нетарифних обмежень та створенні сприятливого клімату для залучення іноземних інвестицій. Наявність значного внутрішнього ринку Китаю та ліберальної інвестиційної політики дало змогу вийти на друге місце у світі (після США) за щорічним залученням іноземного капіталу в економіку країни.

Поступившись Китаю, на третьому місці у світі за обсягами торгівлі товарами знаходиться Німеччина. Зовнішня торгівля – одна з найдинамічніших галузей економіки Німеччини, стимулятор її економічного зростання, що перетворила країну на одного з найважливіших експортерів та імпортерів світу. Стимулюванню німецького експорту сприяє розвинута система фінансування і страхування зовнішньоекономічної діяльності. Крім того, для сприяння зовнішньоекономічній діяльності німецьким фірмам надається державна фінансова підтримка для їх участі в зарубіжних виставках і ярмарках, завдяки чому ініціюється близько 20% усього німецького експорту, розширюється мережа німецьких зовнішньоторговельних палат. Німеччина є одним із найбільших у світі експортерів капіталу. Німецькі компанії посідають третє місце в міжнародному рейтингу ОЕСР за обсягом інвестицій за кордон. Частка прямих капіталовкладень німецьких фірм за кордон у загальному обсязі зарубіжних інвестицій останніми роками становить від 25% до 35%, тоді як аналогічний показник для іноземних капіталовкладень в економіку Німеччини не перевищує 5%. Головні інвестори Німеччини – кредитні інститути, інвестиційні та страхові компанії. Уряд Німеччини надає гарантії для прямих інвестицій німецьких компаній за кордон і цим підвищує свою експансію на світовому ринку [10, с. 22]. На практиці початкова модель піддалася зовнішній дії «глобального фіскального регулювання» і монетаристського регулювання пропозиції. Низка базових елементів (тарифна автономія, система обов'язкового страхування) істотно знижує ефективність економіки. Криза моделі вимагає її глибокого реформування, за якого можливе повернення на новому рівні до початкових принципів [7, с. 95].

Типовим прикладом також є японська практика фіскального регулювання ЗЕД, яка регулюється досконалою нормативно-правовою базою. Системою заходів законодавчого й адміністративно-правового регулювання є ієрархічна піраміда, яку завершує закон про валютний обмін і зовнішню торгівлю. Цей закон визначає загальну концепцію державного регулювання і має узагальнюючий характер. Він делегує повноваження детального фіскального регулювання ЗЕД у тих чи інших сферах підзаконним актам. На думку японців, це дасть змогу більш повно враховувати й адекватно реагувати на зміни в міжнарод-

ній законодавчій ситуації і нові моменти в розвитку національного господарства. Також законодавство становлять закони, які регулюють основні блоки фіскального регулювання ЗЕД: експортно-імпортні операції; митно-тарифну сферу; обслуговування зовнішньої торгівлі (закони про експортну інспекцію, страхування зовнішньої торгівлі, надзвичайні заходи з розвитку імпорту і розширення прямих інвестицій в Японії, банках, страховому бізнесі, цінних паперах, біржах та ін.); стандарти і технічні вимоги (закон про промислово стандартизацію та ін.); права інтелектуальної власності (закони про патенти, авторські права тощо). Митне регулювання ЗЕД тісно пов'язується із завданнями структурної переорієнтації економіки. Розв'язанню поставлених завдань сприяє широка диференціація ставок митного тарифу.

Слід зазначити, що митний тариф в Японії передбачає використання великої різноманітності мит, диференціюється залежно від методу визначення тарифної ставки. Таке становище забезпечує більш надійний рівень захисту внутрішньої продукції, передусім сільськогосподарської, у процесі світових цінових коливань або ввезення на територію країни дешевого імпорту. Близько 95% усіх категорій імпортованих до Японії товарів обкладаються адвалорними митами [1, с. 37]. Базою для визначення розміру специфічних мит служить загальний обсяг товару (кількість одиниць, геометричний об'єм, вага тощо). Нині такими митами обкладаються вино і рослинна олія.

Сезонні тарифи на певні товари змінюються в Японії залежно від пори року. Сьогодні сезонні тарифи застосовуються до імпорту свіжих і попередньо перероблених апельсинів і бананів, а також свіжого винограду.

Ввезення до Японії деяких сільськогосподарських товарів регулюється тарифними квотами. Як правило, тарифні квоти визначаються відніманням обсягу внутрішнього виробництва з обсягу попиту на даний товар усередині країни. Тарифні квоти встановлюються щорічно особливою постановою кабінету міністрів. Існуюча в Японії система спеціальних мит включає у себе компенсаційні мита, антидемпінгові мита та надзвичайні мита. У лютому 1993 р. щодо імпорту ферросіліконового марганцю з Китаю Японія вперше у своїй торговельній практиці ввела антидемпінгові мита на китайську продукцію. Компенсаційних та надзвичайних мит Японія дотепер не застосовувала.

Японія практикує використання тарифних ставок, мета яких, як відзначало Міністерство фінансів Японії, полягає у захисті національної промисловості, розвитку торгівлі, науки, соціального забезпечення, недопущенні подвійного оподаткування. Не менш ефективно діє в Японії система регулювання імпорту, яка, так само як і регулювання експорту, базується на принципах вільної торгівлі.

Яскравим прикладом застосування ефективного фіскального регулювання зарубіжних країн є Франція, оскільки характеризується такими показниками у

січні-вересні 2018 р.: експорт товарів – 389 393 тис. дол. США, імпорт – 1 074 188 тис. дол. США, оскільки зовнішньоторговельна діяльність є однією з найбільш динамічних галузей і головною формою участі країни в системі світогосподарських відносин [11].

Французький уряд певний час підвищував протекціоністські митні збори, при цьому в країні переважав імпорт товарів. Зниження експорту в 1,6 рази пояснювалося вільним розвитком господарства. Згодом зростання рівня відкритості французької економіки виявляється у збільшенні експортної спрямованості виробництва у провідних галузях промисловості. Експортна квота в обробній промисловості перевищує 36% за наявного домінування галузей електротехнічного і транспортного машинобудування [6, с. 272].

Досліджуючи французьку модель фіскального регулювання ЗЕД, можна стверджувати, що вона характеризується надзвичайно широкими для ринкової економіки масштабами діяльності держави. Ринкові регулятори в країні традиційно слабші, ніж в інших розвинутих країнах. Сьогодні роль держави в економіці надзвичайно сильна, а діяльність підприємств надмірно регламентована [3, с. 96].

Великобританія, яка завжди відігравала провідну роль у світовій торгівлі, у 1940-х роках здійснювала політику вільної торгівлі та поміркованого протекціонізму, бажаючи встановити економічне панування у світі. Режим торговельної політики світового ринку негативно вплинув на розвиток зовнішньоторговельних зв'язків країни. Зовнішньоторговельний баланс Великобританії пасивний, тобто імпорт переважає над експортом, проте платіжний баланс за всіма формами зовнішньоекономічних зв'язків активний.

Зростання імпорту призвело до вживання активних заходів щодо розширення експорту, проте за темпами його зростання держава все ж таки значно відставала від інших розвинутих країн, а її частка у світовому експорті знизилася. Сьогодні питома вага обробної промисловості в експорті Великобританії зростає. Приблизно 40% експорту припадає на продукцію машинобудування. Одним із головних завдань ТНК держави є захоплення ринків збуту країн, що розвиваються.

Аналізуючи специфіку фіскального регулювання ЗЕД, слід зазначити, що італійська модель характеризується такими особливостями південно-європейської соціально-економічної моделі, як і інші країни європейського Середземномор'я. Їй притаманні такі властивості: переважання «сімейного» типу влас-

ності, що супроводжується високим рівнем концентрації капіталу у верхній ланці виробничої структури за надзвичайного його розпорошення в нижньому, базовому ешелоні; пряма та активна, аж до диригування, участь держави у виробничому процесі; експортна спеціалізація на галузях середнього технологічного рівня, включаючи деякі види послуг (туризм), за негативного сальдо обміну технологією з країнами-лідерами [7, с. 97]. Зовнішньоторговельний оборот Італії у 2016 р. становив: експорт – 2 006 941 тис. дол. США, імпорт – 1 437 974 тис. дол. США [2].

Аналіз міжнародного досвіду фіскального федералізму показує, що фіскальне регулювання може бути досягнуте різним шляхами: відкриті чи приховані застереження про недопомогу (англ. no-bailoutclause), конституційні обмеження та дисциплінарні заходи з боку фінансових ринків для державної заборгованості. Якщо загальна бюджетна дисципліна підтримується за рахунок застережень про недопомогу, є можливість підтримання значної доходно-витратної незалежності субнаціональних урядів. Така незалежність зберігається за рахунок системи правил, які утримують їхню фіскальну поведінку на стабільному рівні. Наявна система бюджетної дисципліни у «фіскально успішних» країнах є результатом процесу «проб та помилок». За наявності морального ризику центральний уряд повинен надавати сигнал регіональній владі щодо виконання домовленостей.

Висновки. На нашу думку, раціональні елементи фіскального регулювання ЗЕД у зарубіжних країнах можуть бути використані в Україні за умови всебічного врахування стану її економіки та національних особливостей. Очевидна необхідність підвищення ролі держави в організації та здійсненні ЗЕД, особливо в кризові, перехідні й стабілізаційні періоди. Досвід розвинутих і успішних країн у сфері організації фіскального регулювання зовнішньоторговельної діяльності, її еволюції та характерних особливостей є надзвичайно важливим для України для ефективного використання потенціалу вітчизняної економіки.

Вдале використання Україною світового досвіду в регулюванні зовнішньоторговельної діяльності дасть змогу підвищити рівень економічної безпеки національної економіки, збільшити інвестиційну привабливість та конкурентоспроможність вітчизняних товарів і послуг, забезпечити доступ до сучасних технологій та досвіду і методів прийняття оптимальних управлінських рішень.

Список літератури:

1. Антонюк Л.Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: Теорія та механізм реалізації: монографія. Київ: КНЕУ, 2004. 325 с.
2. Державна служба статистики України. Економічна статистика. Зовнішньоекономічна діяльність. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/zd/kr_tstr/arh_kr_2018.htm (дата звернення: 25.11.2018).
3. Лук'яненко Д.Г., Поручник А.М., Антонюк Л.Л. Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку: монографія: у 2-х т.; за ред. Д.Г. Лук'яненка, А.М. Поручника. Київ: КНЕУ, 2006. 350 с.

4. Майбуров И.А. Реформирование налоговых систем. Теория, методология и практика: монография. Киев: Кондор, 2011. 352 с.
5. Мартинюк В.П. Фінансові аспекти розбудови митної системи в інтересах економічної безпеки України: монографія. Київ: Кондор, 2011. 326 с.
6. Новицький В. Міжнародна економічна діяльність України: підручник. Київ: КНЕУ, 2003. 560 с.
7. Тучак Т. Податкова конкуренція в умовах глобалізації та інтеграції. Економічний вісник Університету. 2011. № 17/2. С. 91–97.
8. Франчук В.І. Особливості організації системи економічної безпеки вітчизняних акціонерних товариств в умовах трансформаційної економіки: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010.
9. Buckley P.J., Pass C.L., Prescott K. Measures of International Competitiveness: A Critical Survey. Journal of Marketing Management. 1988. Vol. 4. № 2. P. 175–200.
10. Melnikas V. The National Economy and Its Efficiency: Specialization, Economic “Oases” and Regional Clusterization. Ekonomika. 2004. № 66. P. 1–20.
11. World Investment Report 2018: Investment and the digital economy. URL: https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2018_en.pdf (дата звернення: 25.11.2018).

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ФИСКАЛЬНОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ВНЕШНЕТОРГОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И ВОЗМОЖНОСТИ ЕГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ДЛЯ УКРЕПЛЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ

Статья посвящена исследованию зарубежного опыта фискального регулирования внешнеторговой деятельности в контексте укрепления экономической безопасности государства. Рассмотрены особенности фискального регулирования внешнеторговой деятельности в Китае, Германии, Японии, Франции, Великобритании и Италии. Определена важная роль фискального регулирования в обеспечении экономической безопасности государства. Отмечено, что самым желанным результатом проведения фискальной политики государства в сфере международной торговли для большинства стран мира является рост показателя уровня привлечения иностранных прямых инвестиций в национальную экономику. Представлено авторское видение использования зарубежного опыта фискального регулирования внешнеторговой деятельности в Украине.

Ключевые слова: фискальное регулирование, внешнеторговая деятельность, фискальные инструменты, международная торговля, экономическая безопасность государства.

FOREIGN EXPERIENCE OF FISCAL REGULATION OF FOREIGN TRADE ACTIVITY AND POSSIBILITY OF ITS USE IN UKRAINE'S ECONOMIC SECURITY STRENGTHENING

The article is devoted to the study of foreign experience of fiscal regulation of foreign trade activity in the strengthening of economic security of the state. Features of fiscal regulation of foreign trade activity in China, Germany, Japan, France, Great Britain and Italy are considered. The role of fiscal regulation in ensuring the economic security of the state is determined. It is noted that the most desirable result of carrying out the fiscal policy of the state in the field of international trade, for the majority of countries of the world, is an increase in the indicator of foreign direct investments attraction into the national economy. The author's vision of using foreign experience of fiscal regulation of foreign trade activity in Ukraine is presented.

Key words: fiscal regulation, foreign trade activity, fiscal instruments, international trade, economic security of the State.